

Rudolf Rasch

De dochters van Estienne Roger

De ambachten werden in het verleden in de eerste plaats door mannen uitgeoefend, en tijdens de Nederlandse Republiek was het boekenvak op deze regel geen uitzondering. Een andere algemene regel is dat ambachten bij voorkeur binnen de familie werden voortgezet. Zo gingen immers opgebouwd kapitaal, uitrusting, expertise en contacten niet verloren. Ook deze regel werd in het boekenvak met grote regelmaat toegepast. Misschien woog de noodzaak tot continuïteit in de beroepsuitoefening hier nog wel zwaarder dan in andere beroepen. Een boekverkoper zal bij zijn dood doorgaans grote hoeveelheden bedrukt papier hebben achtergelaten en deze zullen bij continuering van het bedrijf door familieleden veel meer hebben opgebracht dan op een veiling of bij een verkoping.

Inderdaad zit de geschiedenis van het boekdrukkers- en uitgeverysvak van de Republiek vol met familiebedrijven, zo niet dynastieën van uitgevers en boekverkopers. Ze zijn zo algemeen dat het niet nodig is hiervan voorbeelden te geven. In de Nederlandse muziekuitgeverij uit de zeventiende en achttiende eeuw zijn echter geen familiebedrijven van dit soort aan te wijzen, de drukkers van psalmboeken, die deze activiteit doorgaans te midden van vele andere uitvoerden, daargelaten.¹ Dit in tegenstelling tot de buurlanden, waar het verschijnsel van muziekdrukkersgeslachten wel voorkomt, zoals het geslacht Ballard in Parijs,² het geslacht Phalesius in Leuven en Antwerpen,³ en Playford and Walsh in Londen.⁴

- 1 Voorbeelden van dynastieën van drukkers van psalmboeken zijn de firma's Van Ravesteyn in Amsterdam en Leiden, Lootsman in Amsterdam, Keur in Dordrecht en Enschedé in Haarlem.
- 2 Over het geslacht Ballard: A. Devriès & Fr. Lesure, *Dictionnaire des éditeurs de musique français*, Volume 1: *Des origines à environ 1820*. Genève 1979, 21-27; Fr. Lesure & G. Thibaut, *Bibliographie des éditions d'Adrian et Roy et Robert Ballard (1551-1598)*. Parijs 1955; L. Guillo, *Pierre I Ballard et Robert III Ballard, imprimeurs du roy pour la musique (1599-1673)*. Luik 2003.
- 3 Over het geslacht Phalesius: A. Goovaerts. *Histoire et bibliographie de la typographie musicale dans les anciens Pays-Bas* Antwerpen 1881, 54-62 en 88-114; H. Vanhulst, *Catalogue des éditions de musique publiées à Louvain par Pierre Phalèse et ses fils 1545-1578*. Brussel 1990.
- 4 Over de uitgeversactiviteiten van John Playford en zijn zoon Henry bestaan geen gepubliceerde overzichtswerken, maar wel twee ongepubliceerde dissertaties: P.A. Munstedt, *John Playford, Music Publisher: a Bibliographical Catalogue* (University of Kentucky, 1983) en D.R. Harvey, *Henry Playford: A Bibliographical Study* (Victoria University of Wellington, 1985). Over het geslacht Walsh: W.C. Smith, *A Bibliography of the Musical Works Published by John Walsh during the Years 1692-1720*. Londen, 1948 en W.C. Smith & Ch. Humphries. *A Bibliography of the Musical Works Published by the Firm of John Walsh during the Years 1621-1760*. Londen 1968.

Problemen met de opvolging doen zich uiteraard voor wanneer geen zoon beschikbaar is om het bedrijf voort te zetten. De eerste uitwijkmogelijkheid is dan het zoeken naar een geschikte schoonzoon en ook hiervan zijn de voorbeelden niet zeldzaam. De relatie vader-schoonzoon zal ook bij het centrale thema van deze bijdrage voorkomen.

Afwezigheid van zoons én schoonzoons noopt tot andere creatieve oplossingen. De eerste mogelijkheid is de (voorlopige) voortzetting van het bedrijf door de weduwe van de boekhandelaar. Enkele voorbeelden uit de muziekuiterij laten dat zien. Arnoldus Olofsen, vanaf 1734 lid van het Amsterdamse Gilde van Boekverkopers, was vooral in de jaren 1750 als muziekuiter actief. Na zijn dood in 1768 zette zijn weduwe Dirkje Jacobs het bedrijf voort tot 1780, al bracht zij geen nieuwe muziekuiterijen in de handel. Na het overlijden van Siegfried Markardt, die vanaf de jaren 1760 tot aan zijn dood in 1781 in Amsterdam actief was als muziekuiter, neemt zijn weduwe Johanna van Rhee (circa 1730-1801) het roer over, samen met haar zoon Daniël Jan. Het fonds van de weduwe is echter van veel minder betekenis dan dat van Siegfried. In 1808 neemt de Amsterdamse muziekuiter en -handelaar Johann Julius Hummel het bedrijf over. In beide gevallen is het duidelijk dat de weduwe de zaak voortzet vanwege de inkomsten. Nieuw beleid wordt er eigenlijk niet ontwikkeld.

Wanneer de boek- of muziekuiter als weduwnaar sterft, is geen weduwe beschikbaar voor de voortzetting van het bedrijf. In een aantal gevallen wordt er dan een beroep gedaan op de ‘erfgenamen’, een uitdrukking die vele mogelijkheden in zich sluit. De Antwerpse muziekuiter Petrus Phalesius (1545-1629) II sterft in 1629. Onder de naam ‘de erfgenamen van Petrus Phalesius’ blijft het bedrijf nog veertig jaar bestaan, tot ongeveer 1670. Achter de benaming gaan de twee dochters van Petrus Phalesius schuil, Magdalena, die in 1652 overlijdt, en Maria, die het bedrijf voortzet tot circa 1670 en het dan verkoopt aan Lucas de Potter. De dochters van Petrus Phalesius hebben het bedrijf met voortvarendheid voortgezet, al of niet met behulp van mannelijke bedrijfsvoerders. Bij de erfgenamen van de Amsterdamse muziekdrukker Paulus Matthysz, overleden in 1684, moet het wel gaan om zijn dochters Alida en Maria Matthysz.⁵ Zij hielden het bedrijf tot in de jaren 1720 gaande. In de jaren tot 1700 hebben zij nog enkele muziekdrukken van belang op de markt gebracht.

Estienne Roger

De tot nog toe genoemde Nederlandse muziekuiterijen waren, zeker in internationaal perspectief, kleine uitgeverijen, hoogstens van lokaal of regionaal belang. De eerste Nederlandse muziekuiterij van internationaal formaat was ongetwijfeld de hugenoot Estienne Roger. Hij was geboren in 1663 of 1654 in het Normandische Caen, en kwam na de herroeping van het Edict van Nantes naar de Republiek, waar hij zich, zoals zovele lotgenoten, in het boekenvak schoolde.⁶ In 1696 voerde hij een boek- en muziekuiterijhandel

5 Rudolf Rasch, “Musica d’is curae est”: The Life and Work of the Amsterdam Music Printer Paulus Matthysz (1613/4-1684)”, in: *Quaerendo* 4 (1974), 86-99.

6 De klassieke studie over Roger is Fr. Lesure, *Bibliographie des éditions musicales publiées par Estienne Roger et Michel-Charles le Cène à Amsterdam*. Parijs 1969.

met Jean-Louis de Lorme, vanaf 1697 alleen op zijn eigen naam.⁷ Hij bouwde in snel tempo een belangrijk muziekfonds op, met circa twintig nieuwe uitgaven per jaar, deels nieuwe muziek van lokale of althans West-Europese componisten, deels muziek van Franse en Italiaanse componisten nagedrukt van eerdere uitgaven, die in Parijs of Italië waren verschenen.⁸ Hij behoort tot de eerste generatie drukkers die op grote schaal gravuretechnieken voor muziek gebruikten. Niet alleen kon het notenbeeld daarmee beter worden weergegeven dan met de traditionele boekdruk, ook kon men met een kleine oplage beginnen en de verkoop afwachten alvorens meer te drukken. Vóór 1700 incorporeerde Roger al een aantal kleinere Amsterdamse fondsen in zijn bedrijf. Na een ernstige concurrentiestrijd met zijn stadgenoot Pieter Mortier (1661-1711) in de jaren 1707-1711, die afliep door Mortiers onverwachte overlijden, verwierf hij ook diens muziekuitgeverij.⁹ Daarna had hij in Amsterdam bijna een monopolie als muziekuitgever enhandelaar.

De vroege jaren 1710 waren cruciaal in de ontwikkeling van Rogers muziekuitgeverij. In de periode tot 1710 verschenen wel talrijke werken van Franse en Italiaanse componisten van zijn persen, maar die waren steevast nagedrukt van oorspronkelijk in Frankrijk of Italië uitgegeven edities. Rond 1710 richtte Roger zijn blik in de richting van Italië en legde hij direct contact met Italiaanse componisten, en wel meteen met de allerberoemdsten, Arcangelo Corelli, Tomaso Albinoni en Antonio Vivaldi. Zo verscheen in 1710 een nieuwe uitgave van de beroemde sonates opus 5 van Corelli, met toegevoegde muzikale versieringen van de componist zelf. De bundel was zonder die versieringen in 1700 in Rome verschenen en al in 1702 door Roger in de oorspronkelijke vorm nagedrukt.¹⁰ In 1711 verscheen de eerste uitgave van *L'estro armonico* opus 3 van Vivaldi,¹¹ in 1712 die van de *Trattenimenti*

7 I.H. van Eeghen, *De Amsterdamse boekhandel 1680-1725*. Amsterdam 1960-1978, speciaal deel 1 en deel 4, 68-75.

8 Voor de nadrukken van Franse uitgaven zie R. Rasch, 'Brossard, Ballard et Roger', in: J. Duron (éd.), *Sébastien de Brossard musicien*. Parijs 1998, 239-259, voor de nadrukken van Italiaanse uitgaven zie R. Rasch, "'Il cielo batavo': I compositori italiani e le edizioni olandesi delle loro opere strumentali nel primo Settecento", in: Enrico Careri & Markus Engelhardt (Hrsgb.), *Italianische Instrumentalmusik des 18. Jahrhunderts: Alte und neue Protagonisten*. Laaber 2002, 237-266.

9 Over de Roger-Mortier-controverse zie Fr. Lesure, 'Estienne Roger et Pierre Mortier: Un épisode de la guerre des contrefaçons à Amsterdam', in: *Revue de Musicologie* 38 (1956), 35-48, en R. Rasch, 'De muziekoorlog tussen Estienne Roger en Pieter Mortier', in: *De Zeventiende Eeuw* 6 (1990), 89-97.

10 De oorspronkelijke versie is gedrukt in een partituur met twee balken: de vioolpartij en de begeleidende continuopartij. In de Amsterdamse uitgave van 1710 is aan alle langzame delen van de sonates 1-6 een derde balk toegevoegd, waarin de vioolpartij in een omspeelde versie is geplaatst, met veel meer noten dan de oorspronkelijke versie. Vanwege de afstand Rome-Amsterdam is wel getwijfeld aan de echtheid van deze versierde versie. Het zou te vet gaan hier de technische overwegingen te geven die voor de echtheid pleiten. De auteur van deze bijdrage bereidt een aparte publicatie over deze materie voor.

11 R. Rasch, "'La famosa mano di Monsieur Roger": Vivaldi and His Amsterdam Publishers', in: *Informazioni e Studi Vivaldiani* 17 (1996), 87-137. Zie ook: Rudolf Rasch, 'Italiaanse componisten en Nederlandse uitgevers', in: *Het Ambachtelijk Groeiboek*. Leiden 2001, hoofdstuk 10.

armonici van Albinoni, en in 1714 die van de *Concerti grossi* opus 6 van Corelli.¹² Albinoni en Vivaldi zouden vanaf deze tijd al hun verder werk in Amsterdam het licht laten zien en niet in Venetië. In het voetspoor van deze grote drie volgden nog vele andere Italianen, van wie Pietro Antonio Locatelli de bekendste is.¹³

- 12 R. Rasch, 'Corelli's Contract: The Publication History of the "Concerti grossi... Opera sesta" [1714]', in: *Tijdschrift van de Koninklijke Nederlandse Vereniging voor Muziekgeschiedenis* 46 (1996), 83-136.
- 13 Over Locatelli in Amsterdam zie A. Dunning, *Pietro Antonio Locatelli: Die Virtuose und seine Welt*. Buren 1981, over de Amsterdamse tijd in het bijzonder 'Drittes Buch: Der Komponist: Die Amsterdamer Zeit', 195-328.

CONCERTI GROSSI

Con duoi Violini e Violoncello di Concertino obligati e duoi
altri Violini, Viola e Basfo di Concerto Grosso ad arbitrio,
che si potranno radoppiare,

DEDICATI ALL'

ALTEZZA SERENISSIMA ELETTORALE

DI

GIOVANNI GUGLIELMO

PRINCIPE PALATINO DEL RENO, ELETTORE e ARCI-MARESCIALLE

DEL SACRO ROMANO IMPERO, DUCA DI BAVIERA GIULIERS,

CLEVES & BERGHE, PRINCIPE DI MURS, CONTE DI

VELDENTZ, SPANHEIM, DELLA MARCA e

RAVENSPURG, SIGNORE DI

RAVENSTEIN &c. &c. &c.

De

ARCANGELO CORELLI DA FUSIGNANO.

OPERA SESTA.

Parte Prima.

A. M. S. T. C. R. D. A. A.

Chec. ESTIENNE ROGER, Marchand Libraire.

M. 100

Titelbladzijde van een van de belangrijkste muziekguitgaven van Estienne Roger, de *Concerti grossi* van Arcangelo Corelli (1714).

In deze jaren vonden nog andere ontwikkelingen plaats. Door het introduceren van uitgeversnummers voor gegraveerde uitgaven kon het hele fonds gemakkelijk en overzichtelijk worden beschreven. De nummering moet in 1713 zijn begonnen en was bij het verschijnen van de catalogus van 1716 compleet.¹⁴ Oude uitgaven werden in willekeurige volgorde genummerd, nieuwe uitgaven in volgorde van verschijnen. Het fonds bevatte inmiddels enkele honderden muziekguitgaven, vele daarvan substantieel van omvang. Bovendien had Roger zich in deze tijd van een netwerk van officiële agenten in binnen- en buitenland voorzien, een novum in de muziekhandel.

De dochters van Estienne Roger

De opvolging moet voor Roger een urgent probleem zijn geworden in de vroege jaren 1710. Hij was in 1691 gehuwd met Marie-Susanne de Magneville, ook afkomstig uit Normandië, uit Bayeux, en net als haar echtgenoot hugenoot.¹⁵ Estienne en

14 Zie Rasch, 'La famosa mano', in het bijzonder 95-99.

15 Estienne Roger en Marie-Susanne de Magneville gingen in ondertrouw op 11 augustus 1691 (Amsterdams Archief, DTB 520, 34).

Marie-Susanne kregen in de jaren 1692-1701 drie kinderen, driemaal een dochter.¹⁶
Eén doch-

16 Een eerste Jeanne die is gedoopt op 26 maart 1692 (Amsterdams Archief, DTB 132, 288) moet jong zijn gestorven. Françoise Roger werd gedoopt op 4 december 1694 (DTB 132, 358); de tweede Jeanne Roger werd geboren op 13 mei 1701 en gedoopt op 15 mei (DTB 133, fol. 83v).

ter overleed op zeer jeugdige leeftijd, de twee anderen werden volwassen, Françoise, geboren in 1694, en Jeanne, geboren in 1701. Zo tegen 1710 zal de hoop op een zoon c.q. mannelijke opvolger wel vervlogen zijn.

Estienne Roger en Marie-Susanne de Magneville maakten in 1710 voor het eerst een testament op.¹⁷ Omdat zij beiden kennelijk nog gezond waren, benoemden ze elkaar wederzijds tot universeel erfgenaam. Marie-Susanne overleed echter nog geen twee jaren daarna, in 1712.¹⁸

De dood van Marie-Susanne de Magneville moet voor Roger een zware slag zijn geweest. Voor de opvolging moet hij daarna zijn hoop hebben gesteld op zijn twee dochters Françoise en Jeanne, in 1712 respectievelijk achttien en elf jaar oud. Hij moet hebben overwogen dat zij wel zouden trouwen en dat er dan schoonzons zouden zijn om het bedrijf verder te voeren. Maar hij moet ook hebben overwogen dat een zekere spreiding van risico's niet onverstandig zou zijn. Uit de jaren 1715-1720 is een hele reeks van testamenten van Roger bekend, die zijn gedachtegang vrij nauwkeurig laten volgen.

Het oudste van deze testamenten dateert van 23 januari 1715.¹⁹ Roger benoemde zijn dochters Françoise en Jeanne tot erfgenamen, ieder voor 50% van zijn bezit. De koperen platen, waarmee de muziekkuitgaven werden gedrukt, zouden gemeenschappelijk bezit blijven tot de meerderjarigheid van Jeanne. Daarna zouden ze aan Jeanne toevallen.

Françoise was zeven jaar ouder dan Jeanne en daarom mag het geen wonder heten dat zich bij haar het eerst een echtgenoot meldde, en wel in de persoon van Michel-Charles le Cène, eveneens een Normandische hugenoot, dit keer afkomstig uit Honfleur. Hij moet daar in 1683 of 1684 zijn geboren. Le Cènes familie was, net als die van Roger, deels naar Engeland uitgeweken. Michel-Charles heeft vermoedelijk in Londen in het boekenvak gewerkt.²⁰ Françoise Roger en Michel-Charles le Cène huwden in mei 1716. Dit was aanleiding voor Roger om de erfeniskwestie te herzien, of liever, te precisieren.²¹

Roger deed twee dingen. In de eerste plaats associeerde hij zich met zijn schoonzoon voor het niet-muzikale deel van zijn boekenbedrijf. De associatie ging in op 26 mei 1716, vlak voor de inzegening van het huwelijk.²² Le Cène werd hiermee voor de helft eigenaar van Rogers boekhandel, buiten de muziek. Le Cène ging met zijn vrouw bij zijn schoonvader inwonen, op een adres op het Singel, vermoedelijk het voormalige nummer 183, thans opgeslokt in de universitaire nieuwbouw aan de centrumzijde van het Singel tussen de Raadhuisstraat en de Torensteeg. In de tweede

17 NA, nr. 5918 (notaris Johan Hockebak), nr. 975, gedateerd 25 november 1710.

18 Begraven op 13 april 1712 in de Waalse Kerk (DTB 1131, 74).

19 Het testament van 23 januari 1715 is te vinden in NA, nr. 6459 (notaris Hendrik de Wilde), nr. 5.

20 Le Cènes vader Charles (Caen 1647-Londen 1703) was theoloog. Na studies in Sedan, Genève en Saumur had hij zich in Honfleur gevestigd vanwaaruit hij naar Londen uitweek na de herroeping van het Edict van Nantes. Zijn bekendste werk, een Franse bijbelvertaling onder de titel *Projet d'une nouvelle version Française de la Bible*, werd postuum in 1741 door Michel-Charles le Cène uitgegeven.

21 De ondertrouw van Le Cène en Françoise Roger vond plaats op 10 mei 1716, de huwelijksvoorwaarden werden opgesteld op 12 mei (NA, nr. 6459, nr. 75), het huwelijk werd ingezegend op 31 mei 1716 (DTB 1003, 266).

22 Het associatiecontract is te vinden in NA, nr. 6503 (notaris De Wilde), nr. 779.

plaats splitste Roger zijn zaak met het oog op voortzetting ervan door zijn erfgenamen expliciet in twee delen, één deel, dat met de muziekuitgaven, zou voor Jeanne zijn, het andere deel, dat met de gewone boeken, voor Françoise. Deze stap werd bij testament van 11 september 1716 geregeld.²³

23 Het testament van 11 september 1716 is te vinden in NA, nr. 6459 (notaris De Wilde), nr. 93.

Een direct gevolg van deze nieuwe situatie was dat de muziekgaven voortaan verschenen met de naam van Jeanne Roger in het impressum, al was zij eind 1716 slechts vijftien jaar oud. De eerste muziekgave met haar naam is een bundel met vioolconcerten van Giovanni Mossi (ca. 1680-1742), Giuseppe Valentini (1681-1753) en Antonio Vivaldi onder de titel *Concerts à 5 et 6 instruments*, met het uitgeversnummer 417.²⁴ Er zijn geen aanwijzingen dat Jeanne zich actief met het muziekgaven heeft bemoeid. Zij is niet als gildelid ingeschreven, maar dat was toen voor het uitgeven van muziek in Amsterdam geen voorwaarde. De toevoeging ‘Marchand Libraire’, die Estienne Roger gewoon was achter zijn naam te plaatsen, ontbreekt bij Jeanne. Tussen de laatste uitgaven op Estiennes naam en de eerste op haar naam bestaat een volstrekte continuïteit. Le Cène werd op 31 mei 1717 lid van het Amsterdamse Gilde van Boekverkopers,²⁵ en liet in de daaropvolgende jaren ook enkele titels onder zijn eigen naam verschijnen.²⁶ Hij vestigde zich in de Nes, zodat het er sterk op lijkt dat de compagnie met Roger eerder formeel dan reëel was. Roger publiceerde in deze periode zijn niet-muzikale boeken dan ook onder eigen naam. Uitgaven uit deze periode met de naam van zowel Roger als Le Cène in het impressum komen niet voor.

De compagnie tussen Roger en Le Cène werd op 20 juni 1720 ontbonden.²⁷ Uit de akte van liquidatie blijkt de reden daarvoor niet. Le Cène werd uitgekocht en deels betaald in contanten, deels in boeken en deels in obligaties. Twee dagen later, op 22 juni 1720, maakte Roger een nieuw testament, zijn laatste naar zou blijken, waarin de verdeling van de muziekhandel en de boekhandel tussen achtereenvolgens Jeanne en Françoise gehandhaafd bleef.²⁸ Hij benoemde zijn zwager, de in Londen wonende Pierre de Magneville, tot executeur-testamentair.

Het rampjaar 1722

Het jaar 1722 verliep dramatisch voor het gezin Roger. Begin juli 1722 overleed vader Roger, nog geen zestig jaar oud. Op 7 juli werd hij begraven in de Waalse Kerk.²⁹ Het testament van 1720 trad in werking en Jeanne Roger werd eigenares van de muziekhandel. Françoise erfde de boekhandel. De huisraad van Estienne werd nauwkeurig verdeeld tussen de twee dochters, op 22 september 1722.³⁰

Jeanne Roger, net 21 jaar oud, stond nu dus alleen voor de muziekhandel. Helaas is het onmogelijk om precies na te gaan wat haar eigen actieve aandeel is geweest in het halve jaar dat zij nog te leven had na het overlijden van haar vader. Zij stierf

24 Volledige titel: *VI Concerts à 5 & 6 Instrumens Composés par Messieurs Mossi, Valentini & Vivaldi*. Amsterdam, Chez Jeanne Roger No. 417. Exemplaren bevinden zich in de Bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium in Brussel en de British Library te Londen.

25 Zie Amsterdams Archief, Archief nr. 65 (Gildenarchief), nr. 65, 179.

26 Het kunnen er niet veel zijn. De enige titel van vóór 1720 die ik kon achterhalen is *L'histoire du Cardinal Mazarin* door Antoine Aubery, uitgegeven in 1718.

27 De acte van liquidatie van 1720 is te vinden in NA, nr. 6511 (notaris De Wilde), nr. 169.

28 Het testament van 22 juni 1720 is te vinden in NA, nr. 6461 (notaris De Wilde), nr. 43.

29 Zie DTB nr. 1131, fol. 115v.

30 Een afschrift van de verdeling van 22 september 1722 is te vinden bij de Boedelpapieren Drinkman.

namelijk op 10 december van hetzelfde jaar en werd op 15 december in de Waalse Kerk in Amster-

dam begraven.³¹ Te midden van stukken rond haar nalatenschap in het Amsterdamse Gemeentearchief bevindt zich nog een gedrukte uitnodiging voor haar begrafenis.

A N N O 1 7 2 2.
I N A M S T E L D A M,
 Tégens Dingsdag den 15 December,
 's Wonds ten Zeben uren/
 Werd U E. ter Begravinge verzocht, met
JOHANNA ROGER,
 Dochter van wylen
ESTIENNE ROGER.
 Op de Cingel, by de Jan Roon-Poorts-Tooren: als Vriend in huys teko-
 men, om voor Acht uren te zyn in de
W A A L E K E R K,
 U E. Naam zal gelezen worden;
F. H E L M.

Gedrukte uitnodiging tot het bijwonen van de begrafenis van Jeanne Roger. Amsterdams Archief, Boedelpapieren Drinkman.

Uit Jeannes testament van 4 november 1722 blijkt dat zij al enige tijd ziek was.³² Dat vermindert de tijd voor een eigen bijdrage aan de uitgeverij nog meer. Slechts één publicatie met haar naam zag het licht, de *Histoire de la musique et de ses effects depuis son origine jusqu'à présent* door Jacques Bonnet. Deze publicatie bevat geen muziek en is een nadruk van de Parijse uitgave van 1715. De uitgave is aangekondigd in de *Gazette d'Amsterdam* van 11 augustus 1722. Gezien de omvang, circa duizend duodecimo-bladzijden, moet de voorbereiding ervan nog tijdens het leven van Estienne Roger begonnen zijn.

Hoeveel muziekdrukken er in 1722, voor of na de dood van Estienne Roger, zijn verschenen, is niet vast te stellen. Nummer 491-492 van het fonds, de *Concerti grossi*, opus 1 van Locatelli, verscheen in 1721, al staat die datum niet op het titelblad.³³ Van slechts twee uitgaven daarna, de nummers 493 en 494-495, de opera 8 en 9 van Albinoni,³⁴ staat vast dat ze met de naam van Jeanne Roger in het impressum zijn verschenen. Ter vergelijking, de uitgeverij bracht in de voorgaande jaren gemiddeld tien tot vijftien nieuwe titels op de markt. De twee bundels van Albinoni kunnen zowel eind 1721 als begin 1722 zijn gepubliceerd. Uit de nalatenschap van Jeanne enkele jaren later blijkt echter dat er ook na de dood van Estienne Roger nog nieuwe drukplaten voor muziek zijn vervaardigd.

De twee volgende uitgaven in de genummerde reeks, de nummers 496 en 497, met Adam Birckenstocks (1687-1733) *Sonate a violino solo*, opus 1, en nummer 498, Michele

31 Zie DTB n. 1131, fol. 1171.

32 Het testament van Jeanne Roger van 4 november 1722 is te vinden in NA, nr. 6462 (notaris De Wilde), nr. 80.

33 Door Locatelli zo gedateerd in de 'Distinto Catalogo' die is opgenomen in de nieuwe oplage van 1752 van de *XII Sonate a flauto traversiere solo e basso [...] Operas seconda* (eerste oplage 1732).

34 Tomaso Albinoni, *Balletti e sonate a tre Op. 8* (Jeanne Roger, nr. 493) en *Concerti a cinque Op. 9* (nr. 494-495).

Mascitti's (1663/64-1760) *Sonate a violino solo*, opus 6, zijn vrijwel zeker nog onder de naam van Jeanne Roger voorbereid, maar zijn niet onder haar naam verschenen. In bewaard gebleven exemplaren verschijnt Jeannes naam nog wel op de titel van het tweede deel van Birckenstocks sonates, maar op het eerste deel is die, net als bij Mascitti's bundel, vervangen door 'Chez Roger et Michel Charles Le Cène'. Ze zijn dus verspreid door Le Cène, die na een intermezzo eigenaar werd van Rogers muziekhandel. Deze veronderstelde gang van zaken wordt bevestigd door Le Cènes advertentie voor de sonates van Birckenstock in de *Gazette d'Amsterdam* van 15 juni 1723.

Na Mascitti's opus 6 volgen er in de reeks muziekguitgaven vier titels, met de nummers 499, 500, 501 en 502, waarvan geen exemplaar bewaard is gebleven. Dat ze vóór Le Cènes overname zijn verschenen, lijkt onwaarschijnlijk, ze kunnen al wel zijn voorbereid. Van nummer 503, *Exercitio studioso*, opus 1, van Johann Melchior Molter (1696-1765), een bundel vioolsonates, is het zeker dat die *niet* meer onder Jeanne Roger is voorbereid. Bij Molters opus 1 en de latere uitgaven staat enkel 'Michel-Charles le Cène, Libraire' in het impressum.

CONCERTI A CINQUE
*Con Violini, Oboè, Violotta, Violoncello
 e Basso Continuo,*

DEL SIGNORI

G. VALENTINI, A. VIVALDI, T. ALBINONI,
 F. M. VERACINI, G. S^t. MARTIN,
 A. MARCELLO, G. RAMPIN. A. PREDIERL

LIBRO PRIMO

A AMSTERDAM
 CHEZ JEANNE ROGER

N° 432

Titelbladzijde van de *Concerti a cinque*, uitgegeven onder de naam van Jeanne Roger in 1717.

De overname

De overname van het muziekkfonds van Roger door Le Cène, verliep overigens alles behalve soepel. Jeanne had op 4 november 1722 haar testament opgemaakt en hierbij haar zuster Françoise onterfd, omdat zij verzuimd had haar in haar zwakheid en ziekte bij te staan. Aan te nemen is dat er al enige tijd animositeit tussen de beide zusters

bestond. Françoise zou nog wel duizend gulden ontvangen, benevens enkele sieraden en het tafellinnen. Jeanne had haar Londense oom Pierre de Magneville en Gerrit Drinkman, meesterknecht in Rogers bedrijf, tot executeurs-testamentair benoemd.

Deze Gerrit Drinkman was tevens de lachende derde, in haar testament werd hij immers door Jeanne ook benoemd tot enige en universele erfgenaam, met uitzondering van nader gespecificeerde legaten. Drinkman was in Amsterdam geboren in 1684,³⁵ en was dus eind 1722 38 jaar oud. Hij was in 1714 gehuwd met Juliana Huerland.³⁶ Als Juliana's adres wordt het Singel opgegeven, waarmee mogelijk Rogers adres bedoeld is. Wellicht was zij dus een inwonende dienstbode van Roger. In latere documenten wordt zij vaak Adriana of Adriaantje genoemd. Gerrit Drinkman werd in 1715 Amsterdams poorter als boekbinder.³⁷ Wanneer hij in dienst van Roger is gekomen is niet bekend, maar de band moet nauw zijn geweest. Drinkmans zontje Isaac was zelfs vernoemd naar Isaac Vaillant, eertijds Rogers Londense agent.³⁸ Na de dood van haar vader had Jeanne haar oom Pierre de Magneville, executeur-testamentair, toestemming gevraagd om haar zaken door Drinkman te laten behartigen.³⁹ Pierre de Magneville overleed echter tussen de datum van het testament en het overlijden van Jeanne Roger.⁴⁰

Gerrit Drinkman zou echter nauwelijks profiteren van zijn erfenis, nog geen twee weken na Jeanne's overlijden gaf ook hij de geest.⁴¹ Omdat Drinkman en zijn vrouw Juliana, of Adriana, elkaar al eerder wederzijds tot universeel erfgenaam hadden benoemd,⁴² werd Adriana nu in potentie eigenares van de muziekhandel van Estienne Roger, bestaande uit bezittingen in de vorm van typografisch materiaal, drukplaten, gedrukte muziek en vorderingen, en uit schulden in de vorm van uitstaande rekeningen. Er waren echter geen executeurs-testamentair beschikbaar om de bezitsoverdracht te regelen en te begeleiden, omdat Gerrit Drinkman en Pierre de Magneville waren overleden.

In de nu volgende maanden ontwikkelde zich een conflict tussen Adriana Huerland, als indirecte erfgename van Jeanne Roger, en Michel-Charles le Cène als echtgenoot van Françoise Roger. De grond van het conflict lag in het gegeven dat Roger de dochters gelijkelijk wilde bedelen terwijl Jeanne de muziekhandel en Françoise de boekhandel zou verwerven. Deze twee uitgangspunten zijn slechts met elkaar te verenigen als de boekhandel en de muziekhandel plus de specifieke verervingen precies evenveel waard geacht wolden. Zo zou Françoise bijvoorbeeld Rogers tuin

35 Gedoopt in de Nieuwezijds Kapel als Gerrit Dringman op 8 november 1684 (DTB nr. 69, 169).

36 Het huwelijk werd kerkelijk geregistreerd op 26 oktober 1714 (DTB nr. 551, 6). Juliana Huerland was toen 25 jaar oud en afkomstig uit Den Ham (in Overijssel).

37 Amsterdams Archief, Poorterboek 13, 162, als 'Gerret Dringman'.

38 Isaac Drinkman werd gedoopt op 9 januari 1718 in de Nieuwezijdskapel met Isaac Vaillant en Jeanne Roger als peetouders (DTB 69, fol. 113v). De peetouders van de andere kinderen van Gerrit Drinkman en Juliana Huerland, Elisabeth (1715), Gerard (1720), Cornelis (1721) en Maria (1722), zijn zo te zien afkomstig uit de eigen familiekring.

39 Een verklaring van Pierre de Magneville over dit verzoek bevindt zich bij de Boedelpapieren Drinkman.

40 Het Londense testament van Pierre de Magneville is gedateerd 5 augustus 1722. Een afschrift bevindt zich bij de Boedelpapieren Drinkman.

41 Drinkman werd op 23 december 1722 in de Nieuwezijdskapel begraven (DTB nr. 1971, 10).

42 Het testament van Drinkman en echtgenote van 11 oktober 1715 is in NA, nr. 6459 (notaris De Wilde), nr. 48.

aan het Hoedemakerspad ter waarde van 800 gulden krijgen en Jeanne zijn klavecimbel. Jeanne was kennelijk van de twee het meest in muziek geïnteresseerd. Bij ongelijke waarde zou de een aan de ander moeten betalen. Het is duidelijk dat de waardebepaling van zaken als voorraden muziek, boeken

en typografisch materiaal een allesbehalve eenduidige zaak is. De situatie werd bovendien gecompliceerd door de wens van Le Cène om de muziekhandel van Adriana Huerland te kopen. Om dat te bereiken moest Adriana worden uitgekocht. Over de grootte van de uitkoopsom rees ongetwijfeld het conflict tussen Adriana en Le Cène.

In het testament van Roger stond dat de verdeling in der minne moest geschieden en dat het veilen van bezittingen moest worden voorkomen. Op 4 en 5 februari 1723 voerde notaris Hendrik de Wilde op verzoek van beide partijen een inventarisatie van het sterfhuis uit.⁴³ Naar het schijnt traineerde Le Cène echter de zaak en voelde Adriana zich hierdoor benadeeld. In maart 1723 wendde zij zich tot de schepenen van Amsterdam met het verzoek om bemiddelaars aan te wijzen, ten einde de kostbare en langdurige gang naar de rechter te vermijden. De schepenen gingen op het verzoek in en riepen Le Cène en zijn vrouw op zich op 11 maart bij hen te melden, in aanwezigheid van Adriana Huerland. Op 16 maart besloten de schepenen de zaak in handen te geven van twee advocaten, Daniel van Liebergen en Joan Huybert van Meel, en twee boekverkopers, Hendrik Wetstein en (Hendrik of Joannes) Janssonius van Waesberghe.⁴⁴

Op 1 april werd de eerder uitgevoerde inventarisatie van het huis op schrift gesteld.⁴⁵ De belangrijkste getallen zijn een bedrag van 1166 gulden en 19 stuivers aan contant geld, alsmede ruim 24.000 pond aan koperen platen, met 17 stuivers per pond een waarde van ruim 20.000 gulden. De gedrukte muziek werd op 3000 gulden getaxeerd, de boekvoorraad op bijna 30.000 gulden. De uitstaande rekeningen waren niet getaxeerd en evenmin was er een specificatie van de schulden van het sterfhuis. Tot een afrekening tussen Adriana en Le Cène kwam het echter nog niet.

Weer voelde Adriana Huerland zich in het nauw gedreven, vooral omdat Le Cène zich per 1 mei aanstaande verzekerd had van de huur van Rogers pand en zij derhalve vóór die tijd het pand, waarin zij vernoedelijk ook woonde, moest ontruimen.⁴⁶ Weer riep ze de hulp in van de schepenen van Amsterdam om Le Cène te dwingen een regeling te treffen. De schepenen riepen Le Cène wederom op zich te melden, en wel op 24 april.⁴⁷

Nu kwam de zaak in een stroomversnelling, al viel de uiteindelijke beslissing niet vóór 1 mei, de datum waarop Le Cènes huur van Rogers huis inging. Op 21 mei werd de regeling ondertekend waarmee Le Cène eigenaar werd van Rogers muziekhandel, en wel voor 20.000 gulden, naar het zich laat aanzien voor hem een gunstig bedrag, al moest hij tevens de schulden overnemen en een legaat van 2000 gulden betalen dat Jeanne Roger aan Isaac Drinkman, Adriana's zoontje, had beloofd. Hij mocht zeseneuhalf jaar doen over de betaling van het bedrag, met inachtneming van 4% rente per jaar. De koperen platen werden aan Adriana als onderpand gegeven. Naar

43 Blijkt uit de afrekening van de kosten die De Wilde had gemaakt voor het sterfhuis van Roger, welke afrekening zich bevindt bij de boedelpapieren van Drinkman.

44 Afschriften van het verzoek van Adriana, de oproep van de schepenen en hun beslissing bevinden zich bij de Boedelpapieren Drinkman.

45 De inventaris bevindt zich bij de Boedelpapieren Drinkman.

46 Wanneer Drinkman wordt begraven, wordt als zijn adres dat van Roger opgegeven.

47 Afschriften van het verzoek van Adriana en de oproep van de schepenen bevinden zich bij de Boedelpapieren Drinkman.

rato van de betaling zouden ze aan Le Cène worden teruggegeven.⁴⁸ Vermoedelijk heeft Le Cène zich aan deze regeling

48 Een afschrift van de regeling tussen Adriana Huerland en Le Cène van 21 mei 1722 bevindt zich bij de Boedelpapieren Drinkman.

gehouden en zodoende was hij enkele jaren later volledig eigenaar van zowel de boekals de muziekhandel van Estienne Roger. Op 15 juni 1723 kondigde hij in de *Gazette d'Amsterdam* aan dat hij de muziekhandel van zijn schoonvader Estienne Roger zou voortzetten en als eerste nieuwe uitgave de al genoemde vioolsonates van Johann Adam Birckenstock kon aanbieden.

Michel-Charles le Cène

Le Cène beschouwde zich als muziekuitgever in alle opzichten een voortzetter van het werk van Roger. In 1725 bracht hij een catalogus uit van het muziefonds onder de titel *Catalogue des livres de musique, imprimés à Amsterdam, chez Estienne Roger, & continués par Michel Charles le Cène*. Ook in het uiterlijk van zijn uitgaven en de keuze ervan zette hij de lijn van Roger voort. Zijn beroemdste uitgave is zeker *Il cimento dell' armonia e dell'invenzione*, opus 8 van Vivaldi, waarin *De Vier Jaargetijden* zijn opgenomen. Deze bundel verscheen in 1735. Le Cène gaf ook gewone boeken uit, maar dat aantal is niet groot.

The image shows the first page of a musical score for the first violin part of Vivaldi's Concerto I, 'La Primavera'. The score is written in G major and 4/4 time. It begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked 'Allegro' and the dynamics range from 'Piano' to 'Forte'. The score includes various musical notations such as slurs, accents, and dynamic markings. The text above the staff reads '2 La Primavera A Violino Primo' and 'Giune e la Primavera'. The score is divided into sections labeled A, B, C, and D, with corresponding tempo and dynamic markings.

Eerste muziekbladzijde van de solovioolpartij van *La primavera*, het eerste concert van de *Vier Jaargetijden* van Antonio Vivaldi, zoals uitgegeven door Michel-Charles le Cène in Amsterdam in 1725 als onderdeel van Vivaldi's *Il cimento dell'invenzione e dell'armonia [...] Opera ottava*.

Ook in zijn impressum bleef Le Cène de band met Estienne Roger benadrukken. Plaatdruk bood de mogelijkheid om op een later tijdstip exemplaren bij te drukken. Voor die latere oplagen kon ook op de platen worden gecorrigeerd. Le Cène bracht van vele uitgaven van Estienne en Jeanne Roger nieuwe oplagen op de markt. Ging het daarbij om een uitgave met de naam van Estienne Roger in het impressum, dan werd die naam gehandhaafd en die van Le Cène toegevoegd, zodat daardoor in naam de feitelijk onmogelijke combinatie ‘Chez Estienne Roger et Michel-Charles le Cène’ ontstond. Ging het echter om een uitgave die eerst was uitgebracht op naam van Jeanne Roger, dan werd die naam geheel weggepoetst en vervangen door die van Le Cène. Zo speelde de vete tussen de zusters Françoise en Jeanne nog door na Jeannes dood.

Na 1735 verdween het elan enigszins uit het bedrijf en daalde het aantal nieuwe uitgaven tot nauwelijks twee per jaar. Le Cène kreeg te maken met hetzelfde probleem als Roger twintig jaar tevoren, dat van de opvolging. Françoise Roger had weliswaar Le Cène binnengeleid in de boek- en muziekhandel van haar vader, maar zij had de totale overname maar enkele maanden overleefd. Zij stierf in augustus 1723 en werd op de 26ste van die maand begraven in de Westerkerk. Net als Estienne Roger en Marie-Susanne de Magneville hadden Michel-Charles le Cène en Françoise Roger drie kinderen. Slechts één zoon, Estienne, geboren in 1719 lijkt de kinderjaren te hebben overleefd.⁴⁹ Hierdoor leek het bedrijf een toekomst te hebben, ware het niet dat Estienne in februari 1741 overleed.⁵⁰ Le Cène was in deze tijd in correspondentie met de Italiaanse componist Giovanni Battista Martini (1706-1784) over de uitgave van de *Sonate d'intavolatura*, opus 1, een van de allerlaatste uitgaven die hij zou realiseren. Op 4 augustus 1741 wijdde Le Cène in een brief aan Martini de volgende woorden aan het overlijden van zijn zoon:

Prenés, je vous prie, part à ma parte considérable, que j'ai faite il y a 4 [= 51/2] mois, un seul fils que j'avois, et pour lequel je travaillois par obligation et par devoir, m'a été enlevé de ce monde. Ainsi, me trouvant seul sans héritier, je finirai votre ouvrage, qui pourra être le dernier de mes entreprises, puisqu'il a pleu au Souverain de m'éprouver pour me mieux soumettre à Sa Divine Providence.⁵¹

Neem, verzoek ik u, deel aan het grote verlies dat ik vier [= vijf-en-een-halve] maanden geleden heb geleden, de enige zoon die ik had en voor wie ik werkte als opdracht en verplichting, is mij van deze wereld weggenomen. Nu ik alleen ben en zonder erfgenaam, zal ik uw werk afmaken, dat misschien het laatste zal zijn van mijn onderneming,

49 Estienne le Cène werd op 5 juni 1719 geboren en op 5 juli gedoopt in de Oude Waalse kerk (DTB nr. 134, fol. 60v). Doopgetuigen waren de vader en Jeanne Roger. Over de eerder geboren Estienne Charles (geboren op 23 maart 1717 en gedoopt 28 maart 1717 in de Nieuwe Waalse kerk; DTB nr. 134, fol. 39r) en de later geboren Susanne (gedoopt op 14 april 1723 in de Nieuwezijdskapel; DTB nr. 69, p. 152) is verder niets bekend, zodat men moet aannemen dat ze jong gestorven zijn.

50 Estienne le Cène werd op 20 februari 1741 in de Waalse kerk begraven (DTB nr. 1131, fol. 172v).

51 Bologna, Civico Museo Bibliografico Musicale, Correspondentie Martini 1.19.14.

aangezien het de Almachtige heeft behaagt mij te tonen hoe mij beter te onderwerpen aan Zijn Goddelijke Voorzienigheid.

Dit zijn opmerkelijke woorden, gericht door een hugenoot, zoon van een theoloog, aan een katholiek priester. Na Martini's sonates zou nog één uitgave volgen.⁵² Le Cène sloot, ongeveer zestig jaar oud, op 29 april 1743 de ogen zonder dat een opvolging in de familie mogelijk was.

Het einde

De dood van Le Cène betekende niet het onmiddellijke einde van de uitgeverij. Er zou nog een kort, onstuimig slothoofdstuk volgen, waarin het eens zo roemruchte bedrijf in enkele jaren ten onder zou gaan. Aanvankelijk leek het nog wel goed te komen. De zaak werd aangekocht, opnieuw door een hugenoot, Emanuel-Jean de la Coste, die een nieuwe catalogus uitbracht, waarin wéér de continuïteit van het bedrijf van Estienne Roger werd benadrukt. La Coste bracht één nieuwe uitgave op de markt en correspondeerde met Martini over diens opus 2. In 1746 hield hij het echter voor gezien en deed hij de zaak over aan Jean Chareau, een vroegere knecht van Le Cène. Op 11 april 1746 werd de overname aangekondigd in de *Amsterdamse Courant*. Chareau hield het nauwelijks anderhalf jaar uit en verdween eind 1747 met de noorderzon.

Bij gebrek aan erfgenamen vond, op last van de schepenen van Amsterdam, in het Nieuwezijds Herenlogement aan de Haarlemmerdijk op 18 januari 1748 de veiling plaats van de complete inboedel van de boek- en muziekhandel.⁵³ In de aankondiging in de *Amsterdamsche Courant* is sprake van omtrent 12.000 pond roodkoperen gesneden muziekplaten en van ‘een partij gedrukt muziekpapier’. De makelaars Andries van Elst, Jan Crommenie en Anthoni Christiaen Muller zorgden voor de verdere afwikkeling.

Kennelijk waren er veel kopers, want de muziekguitgaven van Roger en Le Cène worden in de daarop volgende jaren teruggevonden in het aanbod van minstens vijf Amsterdamse muziekhandelaren. Dit waren Johan Covens Junior,⁵⁴ Johannes Smit,⁵⁵

52 Giuseppe Tartini, *Sei sonate a violino e violoncello o cimbalò... Opera seconda*, met uitgeversnummer 594.

53 Zie de advertentie in de *'s-Gravenhaagse Courant* van 17 januari 1748. De verkoping was al eerder, op 1 januari, geadverteerd, maar toen werd het huis van Jurriaen Bus in de Nes als veilinglokaal geannonceerd.

54 Johan Covens Junior adverteerde op 13 november 1748 in de *'s-Grovenhaagse Courant* en op 26 november 1748 in de *Gazette d'Amsterdam* dat er muziekguitgaven van Roger en Le Cène bij hem verkrijgbaar waren.

55 Johannes Smit adverteerde op 13 januari en 24 februari 1750 in de *Amsterdamse Courant*, op 27 februari 1750 in de *Oprechte Haerlemse Courant* en op 18 februari, 20 en 24 april en 26 oktober 1750 in de *'s-Gravenhaagse Courant* de verkrijgbaarheid in zijn winkel van werken van componisten als Corelli, Geminiani, Locatelli en Tassarini, alle uit het fonds van Roger en Le Cène.

Arnoldus Olofsen,⁵⁶ Hendrik Chalon⁵⁷ en Johann Julius Hummel.⁵⁸ Met hun optreden wordt het hoofdstuk Roger Le Cène in de geschiedenis van de Amsterdamse muziekuiteverij en -handel definitief afgesloten.

De dochters van Estienne Roger hebben niet de heldeninnenrollen vervuld die de titel van deze bijdrage misschien heeft gesuggereerd. Jeanne is als uitgeefster begonnen

- 56 Een groot aantal titels van uitgaven van Roger en Le Cène zijn te vinden in de *Catalogus van veele nieuwe en uitmuntende muziek-werken* die Arnoldus Olofsen in 1755 uitgaf.
- 57 Hendrik Chalon verzorgde van de drukplaten van Roger nieuwe oplagen van de triosonates en de concerti grossi van Corelli.
- 58 Johann Julius Hummel nam de *XII Sonate a violino e violoncello o cimbalò* [...] *Opera prima* en de *Sei sonate a violino e violoncello o cimbalò* [...] *Opera seconda* van Giuseppe Tartini in zijn fonds op door overname van de drukplaten van Le Cène.

onder de vleugels van haar beroemde vader. Haar dood zo snel na die van haar vader heeft belet dat zij zich tot zelfstandig uitgeefster kon ontwikkelen. Van Françoise zijn evenmin zelfstandige activiteiten in de muziekwereld bekend. In feite moesten de zusters dienende rollen vervullen in een mannenwereld. Roger zette ze in voor de continuïteit van zijn bedrijf, voor Le Cène dienden ze als introductie in het bedrijf. Maar men kan het ook anders zien. Zij waren onmisbare schakels om het bedrijf van Roger gedurende een volgende generatie in stand te houden.